

Buko, Andrzej

"Gród na Ostrowie Lednickim na tle wybranych ośrodków grodowych pierwszej monarchii piastowskiej", Janusz Górecki, Poznań : [recenzja]

Światowit 5 (46)/Fasc.B, 267-269

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANUSZ GÓRECKI, *GRÓD NA OSTROWIE LEDNICKIM NA TLE WYBRANYCH OŚRODKÓW GRODOWYCH PIERWSZEJ MONARCHII PIASTOWSKIEJ,*

BIBLIOTEKA STUDIÓW LEDNICKICH, TOM VII, POZNAŃ (S.A.),

P. 228, PONADTO 110 RYCIN ORAZ 19 TABLIC W TEKŚCIE, STRESZCZENIE W JĘZYKU NIEMIECKIM

Tematem recenzowanej pracy jest jeden z czołowych obiektów doby wczesnopiastowskiej – gród na Ostrowie Lednickim i przetrwałe do naszych czasów jego świadectwa archeologiczne. Monografia składa się z jedenastu rozdziałów, obszernej bibliografii, 19 tablic i 110 rycin zamieszczonych w tekście.

We „Wstępie” (p. 7-11) sprecyzowano cel i zakres pracy. Jak pisze autor, *jest to próba prezentacji zespołu grodowego Ostrowa Lednickiego, w okresie, kiedy ośrodek ten odgrywał ważną rolę – tj. w okresie monarchii pierwszych Piastów* (cf., p. 7). Chronologicznie monografia obejmuje okres od 2 połowy X w. do najazdu Brzetysława w 1038 r. Poza samym Ostrowem Lednickim, w kręgu zainteresowań autora znalazły się dwie główne dzielnice państwa – Wielkopolska i Małopolska – wraz z pozostałymi w ich obrębie głównymi ośrodkami grodowymi. Te ostatnie stanowią tło, a zarazem materiał porównawczy dla oceny rangi grodu lednickiego. Kryterium ich doboru (dotyczy to zwłaszcza Małopolski), była obecność w nich najstarszych relikwów architektury monumentalnej, porównywalnej do tej z Ostrowa Lednickiego.

W rozdziale II zatytułowanym „Chronologia” (p. 12-16) omówiono podstawy datowania grodu lednickiego, ponadto – stanowiących tło analizy porównawczej: Gniezna, Poznania, Giecz – w Wielkopolsce oraz Krakowa, Wiślicy i Przemyśla – w Małopolsce.

„Aspekty środowiskowe lokalizacji grodów” – to tytuł rozdziału III (p. 17-28), w którym przedstawiono położenie Ostrowa i innych grodów na tle pierwotnego krajobrazu, w tym relacji do sieci wodnej, gleb, szaty roślinnej i bogactw naturalnych. W rozdziale IV – „Grody na tle dróg komunikacyjnych” (p. 29-39) omówiono relacje Ostrowa i pozostałych analizowanych grodów do sieci dróg komunikacyjnych (lądowych, wodnych) w okresie pierwszej monarchii piastowskiej.

Rozdział V – „Grody i ich topografia” (p. 40-95) zawiera analizę Lednicy oraz grodów będących punktem odniesienia, w kontekście ich podziałów wewnętrznych, systemu konstrukcji obronnych, komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej oraz zidentyfikowanych w trakcie badań archeologicznych elementów zabudowy. W rozdziale VI – „Zaplecza grodów” (p. 96-113) scharakteryzowano podstawy osadnicze i gospodarcze Ostrowa Lednickiego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na sieć towarzyszących im osad służebnych. Odnotowano wysoką korelację liczby stanowisk archeologicznych zasiedlonych w fazach D i E wczesnego średniowiecza, z wyznaczoną dla XII w. granicą kasztelanii ostrowskiej. Istotne miejsce w tej

części analizy zajmuje omówienie znalezisk kości zwierząt konspiracyjnych. Zaplecze osadnicze grodu lednickiego i innych (omawianych w dalszej części rozdziału), uzupełniają osady jenieckie oraz osady ludności przesiedlonej.

Rozdział VII – „Analiza wybranych kategorii zabytków ruchomych” (p. 114-181) należy do najobszerniejszych. Zabytki ruchome podzielono na trzy grupy: przedmioty związane z kultem chrześcijańskim, przedmioty luksusowe i militaria. Ich obecność, jakość i liczba traktowane są jako wyznacznik pozycji grodu jako siedziby władcy. W rozdziale scharakteryzowano znaleziska pochodzące z Ostrowa oraz innych grodów wczesnopiastowskich.

Rozdział VIII zatytułowano „Użytkownicy centrów władzy na tle wczesnopiastowskiej socjostruktury oraz analizy dóbr ruchomych Lednicy i pozostałych grodów” (p. 183-185). Zamieszczono w nim zwięzłe kompendium na temat różnych kategorii służb urzędniczych na dworze panującego oraz przybocznej gwardii książęcej.

W rozdziale IX – „Funkcja grodów” (p. 186-190) podjęto próbę udokumentowania tezy o trójdzielnej funkcji grodu lednickiego: rezydencjonalnej, kultowej i militarnej. Autor przychylił się do opinii tych badaczy, którzy w budowlach centralnej dostrzegają przede wszystkim kaplicę władcy, przylegającą do świeckiego palatium. Rozwinięciem i uzupełnieniem tego wątku jest rozdział X pracy „Wczesnopiastowskie rezydencje na tle wybranych siedzib władców niemieckich oraz rezydencji czeskich” (p. 191-207). Przedstawiono w nim rozplanowanie siedzib władców na wybranych przykładach, spośród których dokładniej scharakteryzowano ottońską rezydencję w Tilledzie oraz libicki gród Sławnikowiców. Całość kończy rozdział XI – „Uwagi końcowe”, będący podsumowaniem całości (p. 208-209).

Przedstawiony układ pracy jest logiczny. Można wszakże mieć zastrzeżenia co do potrzeby szczegółowego charakteryzowania odkryć relikwów architektury monumentalnej w ośrodkach będących punktem odniesienia do Ostrowa Lednickiego, ze względu na to, że były one prezentowane wielokrotnie w literaturze przedmiotu, a ujęcie J. Góreckiego nic nowego w tej materii nie wnosi. Wydaje się też, że rozdział X tytułem i zakresem nie bardzo wkomponowuje się do koncepcji opracowania, mógłby być natomiast przedmiotem oddzielnego artykułu. Jego elementy mogłyby co najwyżej znaleźć miejsce „Uwagach końcowych”. Z kolei rozdziały VIII i IX wydają się, na tle innych, zbyt skrótowe. Lepszym rozwiązaniem byłoby ich połączenie, tym bardziej, że omawiana

w nich problematyka – „użytkownicy centrów władzy” (rozdz. VIII), „funkcja grodów” (rozdz. IX) jest w jakimś stopniu podobna. W obydwu też, ośrodki inne aniżeli Lednica, potraktowane zostały zbyt marginalnie.

Punktem wyjścia badań J. Góreckiego są uwarunkowania środowiskowe w jakich powstawały i rozwijały się grody. Te ostatnie miały specyficzne zaplecza gospodarcze i pełniły określone funkcje w aparacie administracyjno-politycznym państwa; kwestie te zostały szerzej naświetlone na stronach dysertacji. Konsekwencją tak zaprojektowanej analizy jest diagnoza na temat funkcji grodu lednickiego. Pozostając grodem I rangi, jednocześnie zachowywał on charakterystyczne dlań odrębności. To właśnie te ostatnie – przedstawiane szczegółowo na stronach opracowania przesądzają, zdaniem J. Góreckiego, o możliwości przypisania mu szczególnej, rezydencjonalnej funkcji w czasach I monarchii piastowskiej.

Argumentacja autora uwzględnia wiele istotnych w tym względzie odkryć. Jest bogata, wieloaspektowa i co najważniejsze – w większości przypadków przekonująca. W świetle wyników przeprowadzonych badań ranga Ostrowa – jednego z naczelných ośrodków państwa i książęcej rezydencji – została dobrze osadzona w faktach. Autor rezygnuje, i chyba z pożytkiem dla monografii, z przypisywanej grodowi lednickiemu fazy I przez niektórych badaczy, funkcji episkopalno-baptyzmalnej. Interpretacje te od lat budzą bowiem wiele kontrowersji, dotyczących zarówno funkcji palatium, towarzyszącej mu budowli centralnej oraz jednonawowego kościoła. Temu ostatniemu przypisano skromniejszą, ale w świetle prezentowanych odkryć archeologicznych, chyba lepiej udokumentowaną funkcję: kościoła cmentarnego pozostającego w bezpośrednim związku z odkrytą w jego obrębie i w najbliższym otoczeniu nekropolą. Ta ostatnia, zdaniem autora odnosi się, do III pokolenia władców gnieźnieńskich. Rangę odkryć na terenie grodu lednickiego wzmacnia zidentyfikowany tam, unikalny w skali innych ośrodków kraju, typ zabudowy w postaci budowli korytarzowych. Wyraziście na rzecz tez autora świadczy zamieszczony w pracy bogaty inwentarz znalezisk archeologicznych z końca X i początków XI w. W skali innych ośrodków wczesnopolskich, pod względem bogactwa, różnorodności i liczebności, nie ma on sobie równych. Frapująca i godna uwagi jest teza, o stacjonowaniu na Ostrowie Lednickim wojów obcego (skandynawskiego) pochodzenia.

Mocną stroną opracowania są też dobrze zarysowane, dzięki wieloletnim badaniom przyrodniczym, aspekty środowiskowe badań, daleko wykraczające ilością i jakością danych poza zakres, z jakim zetknąć się można w wielu innych publikacjach. W części dotyczącej zaplecza gospodarczego i potencjału demograficznego Ostrowa Lednickiego wykorzystano m.in. najnowsze dane z badań AZP. Wzbogacają one wydanie naszą wiedzę na temat etapów rozwojowych osadnictwa wokół Jeziora Lednickiego.

Te niekwestionowane osiągnięcia osłabiają nieco niektóre elementy monografii, na które chciałbym w tym miejscu zwrócić uwagę. Przyjmując zasadę obecności/braku elementów architektury pałacowej i sakralnej w grodach – jako kryterium ich doboru do analizy porównawczej – autor nie uniknął pułapek, których konsekwencje, w moim przekonaniu, są niebagatelne. Przyczyny obecności/braku odkryć najstarszych rezydencji w czołowych ośrodkach państwa są różne, w tym zupełnie losowe. Dlatego wybór ośrodków na podstawie takich kryteriów trudno uznać za najbardziej przekonujący. W przypadku Poznania kryteria wyboru wydają się dobrze osadzone w realiach archeologicznych, zwłaszcza po badaniach ostatnich lat, ale już w przypadku Gniezna identyfikacja najstarszej rezydencji następuje z trudnością. To samo można powiedzieć o Krakowie, gdzie do najstarszych etapów państwa polskiego odnieść można odkrycia relikwów budowli sakralnych, ale już nie budowli pałacowych. Wyśmienicie kryteria autora spełnia Przemyśl, choć w moim przekonaniu ten ośrodek nie pełnił funkcji centralnych, a był raczej był swoistą manifestacją władzy państwowej na ruskiej rubieży państwa. Doskonale w kryteria autora wpisuje się Wiślica, choć w świetle nowszych badań, czas powstania tamtejszych elementów architektury wydaje się w stosunku do Lednicy, zdecydowanie późniejszy, bo obejmujący horyzont wieku XII¹. Przy tak zarysowanych kryteriach nie miały natomiast szans zaistnienia w monografii rzeczywiste centralne ośrodki państwa w południowej Polsce, którymi obok Krakowa nie były Przemyśl i Wiślica, lecz Wrocław i Sandomierz. Wśród grodów wielkich, najbardziej reprezentatywnych dla okresu budowy państwa autor wymienia m.in. Płock, choć w świetle ostatnich badań powstał on dopiero u schyłku X lub na początku XI w.²; brak natomiast tam jakichkolwiek odniesień do Sandomierza, którego nie tylko wcześniejsza metryka, ale i ranga – *sedes regni principalis* –

¹ Cf. artykuły i opinie zamieszczone w tomie *Wiślica nowe badania i interpretacje*, A. Grzybowski (ed.), Warszawa 1997 oraz W. GLIŃSKI, *Wiślica plemienna czy wczesnopolska*, [in:] *Civitates principales*, T. Janiak, D. Stryniak (eds), Gniezno 1998, p. 77-81.

² Cf. A. GOŁEMBNIK, *Początki Płocka w świetle ostatnich prac weryfikacyjnych i nowych odkryć archeologicznych*, [in:] *Osadnictwo i architektura w dobie zjazdu gnieźnieńskiego*, A. Buko, Z. Świechowski (eds), Warszawa 2000, p. 167-178; A. GOŁEMBNIK (ed.), *Wczesnośredniowieczny Płock*, Warszawa 2002.

miały kluczowe znaczenie w procesie budowy Małopolski, w okresie jeszcze przed przyłączeniem Krakowa do państwa piastowskiego³.

Inne kwestie dotyczą interpretacji niektórych odkryć archeologicznych. Cytowane przez autora (p. 13) dane dotyczące naczyń całkowicie obtaczanych, traktowane jako wyznaczniki precyzyjnej chronologii, prowokują pytanie o regułę, zgodnie z którą danym procentowym przypisywane są precyzyjne wartości na osi czasu. Przy okazji wyłania się inny, interesujący problem. Ceramika z Ostrowa Lednickiego, nie jest przez autora (poza wspomnianymi kwestiami dotyczącymi ustaleń chronologii) rozpatrywana – co jest odczuwalnym brakiem opracowania. Jeżeli bowiem gród lednicki pełnił rezydencjonalną funkcję, oczekiwać można, że fakt ten znajdzie odbicie w wyższej jakości (ewentualnie innych dających się określić odmiennościach) znajdujących tu fragmentów naczyń, w stosunku do najbliższego zaplecza osadniczego. Szczególnie interesujące byłoby stwierdzenie obecności/braku wśród ceramiki z grodu lednickiego form rzadkich, a nade wszystko importów, które we wczesnym średniowieczu pojawiają się na ziemiach polskich przede wszystkim w ośrodkach prestiżowych – a do takich, zgodnie z tezami autora – należał Ostrów Lednicki.

W przypadku omawianych obiektów strukturalnych niejasno zarysowana została kwestia starszego (plemiennego) grodu na Ostrowie Lednickim. Autor co prawda przyjmuje, że istniały tu dwa grody: starszy z okresu plemiennego i młodszy wczesnopiastowski. Ale uzasadnienie tej hipotezy prezentowane na stronach książki trudno uznać za wystarczające. Dotyczy to również swego rodzaju fenomenu, jakim są lednickie umocnienia, w dużym stopniu niekonwencjonalne. Zgodnie z aktualnym stanem wiedzy, pierścień wału kończy się w odległości około 65 m na wschód od palatium; tę brakującą część wstawiono, zdaniem Janusza Góreckiego, dopiero w końcu XI w. Starłem się dociec (bez pomyślnego rezultatu), jaki cel przyświecał budowniczym tego rodzaju fortyfikacji? Dlaczego pozostawiono w obwodzie wału tak dużą otwartą przestrzeń? Przedstawione na

ryc. 25 zarysy palatium i kaplicy w obrębie wałów zarówno starszego jak i młodszego nasuwają nieodparcie myśl, że owa pozostawiona otwarta przestrzeń znajduje się prawie dokładnie na linii murów palatium. Czyżby zatem otwarty w kierunku jeziora wał miał charakter symboliczny, tj. ograniczał przestrzeń rezydencjonalną, ale jednocześnie „otwierał” (w jakim celu?) rezydencję w kierunku linii brzegowej jeziora? Czy też przyczyny tego skądinąd ciekawego zjawiska były inne? Są to pytania, które nie znalazły się w polu analiz autora monografii.

Pozytywną cechą publikacji jest bogactwo rycin. Ale w wielu przypadkach ich strona techniczna pozostawia wiele do życzenia. Niektóre są nadmiernie czarne (np. Ryc. 93, 110), inne wymagałyby większej skali (np. Ryc. 88), lub odwrotnie (np. Ryc. 100, 101). Dostrzegam też ryciny, które wymagają lepszej jakości (np. Ryc. 3). Zastanawia też całkowity brak na stronach monografii zdjęć zabytków i to w sytuacji, gdy na Ostrowie Lednickim jest ich tak dużo, w tym wiele spektakularnych. Pozytywnie natomiast ocenić należy dołączone do tekstu tablice (1-19) źródłowe, będące zapisem kontekstu znalezienia zabytków i stanowiące cenne wzbogacenie części dokumentacyjnej. Tekst, poza nielicznymi potknięciami, napisany został poprawnym i zrozumiałym dla czytelnika językiem, co jest niewątpliwym dużym jego plusem.

Podsumowując stwierdzić należy, że recenzowana praca, wnosząca nowe jakościowo elementy do badań nad rolą grodu lednickiego w progu polskiej państwowości. I choć kwestie podnoszone na stronach publikacji nie zawsze znajdują ostateczne rozwiązania, to wyważony sposób prezentacji różnych grup danych i interpretacji źródeł, w zdecydowanej większości przypadków nie budzi zastrzeżeń. W kluczowych częściach analizy widoczny jest też sprawny warsztat naukowy i znacząca wiedza autora w przedmiocie badania. Z tych względów omawiana pozycja wydatnie wzbogaca dotychczasową wiedzę o tym cennym i nadal frapującym ośrodku państwa pierwszych Piastów.

ANDRZEJ BUKO (IA UW)

³ Cf. A. BUKO, *Początki Sandomierza*, Warszawa 1998; idem, *Małopolska „czeska” i Małopolska „polańska”*, [in:] *Ziemie pol-*

skie w X wieku i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy, H. Samsonowicz (ed.), Warszawa 2000, p. 143-168